

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ

ДИНАМИКА ЯЗЫКОВЫХ ПРОЦЕССОВ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

к 75-летию со дня рождения профессора Пенки Филковой



ХЕРОН ПРЕС • СОФИЯ • ММІV

О МОРФОЛОШКОЈ АДАПТАЦИЈИ ОСНОВНОГ ОБЛИКА ИЗМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹

Јован Ајдуковић

УВОД

Језички контакти су како лингвистичка, тако и екстралингвистичка категорија. Методи за њихово проучавање могу бити општелингвистички и нелингвистички (нпр. социолошки, психолошки). Осамдесетих година XX века грана лингвистике која се бави језичким контактима добија име **контактна лингвистика** (Nelde 1983) или **лингвистика језичких додира** (Filipović 1986). Од деведесетих година у радовима неких руских и српских истраживача све чешће се среће термин **контактологија** (Нерознак, Панькин 1999; Панькин, Филиппов 1998; Ајдуковић 1997; 2000, 2004). **Лингвистичка контактологија** је грана лингвистике која изучава механизме језичког контакта два или више језика под одређеним друштвено-историјским условима и пројектује моделе који те механизме остварују (Ајдуковић 2004: 78). Основни концепт лингвистичке контактологије представља **адаптација**.

На српском тлу језичким контактима се одувек посвећивало доста пажње. Међутим, како је за контактолошка истраживања неопходно имати теорију, методе и корпус, могли бисмо рећи да се највећи број радова није бавио језичким контактима на системски начин. Лексичко позајмљивање је представљало више културну, а мање лингвистичку појаву (в. нпр. Дабић 1984; Јовановић 1987; Бугарски 1996; Брборић 1996; Васић 1996; Матијасевић 1996; Станковић 1996; Лалић 1997; Ивић 1998; Милановић 1999; Косановић 2001). Истраживачи су се најчешће бавили адаптацијом позајмљеница у нормативне сврхе и њиховом типологијом (нпр. Surdučki 1978; Стојановић 1988; Стијовић 1992; Андрић 1996; Поповић 1997; Терзић 1999; Клајн 2000). У већини радова недостајали су контактолошка теорија и методе, а понегде и корпус. Могли бисмо рећи да је оваква ситуација последица недовољне развијености лингвистичке контактологије, али и утицаја

¹ Овај рад представља скраћену, али неизмењену верзију поглавља о трансморфемизацији и трансморфологизацији из наше монографије “Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама” (Ајдуковић 2004: 168-190). Књига представља делимично измењен текст докторске дисертацији под називом “Русизми у савременим јужнословенским и западнословенским књижевним језицима према квалификатору у лексикографским изворима”, коју смо одбрањили на Филолошком факултету у Београду 12. јуна 2003 год.

етимологије као гране лингвистике која се традиционално бави пореклом речи.

Од 1992 године у оквиру нашег пројекта “Словенски језици у контакту са руским” покушавамо да реинтерпретирамо и доградимо теорију језика у контакту Е. Хаугена, У. Вајнрајха и Р. Филиповића и да та своја теоријска сазнања применимо у изради контактолошког речник адаптације русизама у испитиваним језицима.

У овом раду позабавићемо се различитим адаптивним стратегијама које омогућавају функционисање изама² (углавном русизама, у мањој мери англицизама) на морфолошком нивоу. Два су основна методолошка поступка који овде примењујемо: реинтерпретација контактолошких појмова и иновирање теорије. Илустративни материјал преузимамо из *Контактолошког речника адаптације русизама* (Ајдуковић 2002) и *Речника англицизама у хрватском или српском* (Filipović 1990).

ТРАНСМОРФЕМИЗАЦИЈА

У теорији Р. Филиповића под *трансморфемизацијом* се подразумева *супституција на морфолошкој равни* (Filipović 1979; 1986; 1995; 1999; Менас 1997; 1999). Процес трансморфемизације заснива се на претпоставци да реч може бити састављена од *слободне морфеме* и *везане морфеме*, да везана морфема може бити нулта, док слободна морфема самостално или у комбинацији са суфиксом представља реч (Haugen 1969: 389; Filipović 1986: 119). У студији о русизмима у српским и хрватским речницима *трансморфемизацију* посматрамо као *формирање основног облика русизма* (Ајдуковић 1997: 66).

Систем адаптације модела на морфолошкој равни према А. Менас чине четири елемента: а) основне трансморфемизације; б) формирање основног облика речи; ц) адаптација морфолошких категорија; д) примарне и секундарне адаптације (Менас 1998: 146). Основни облик је облик номинатива јединице именице, облик номинатива јединице мушког рода придева и облик инфинитива глагола. У хрватском језику овај последњи облик “*dobiva* u procesu transmorfemizacije sufikse općeslavenskoga podrijetla ili takve

² Према ArtLex Art Dictionary 1996-2003 (<http://www.artlex.com>) у уметничком свету “изми” (енгл. “isms” и “-ism”) представљају различите доктрине, принципе и теорије, односно уметничке покрете или стилове (нпр. експресионизам, реализам, кубизам, минимализам, структурализам итд.). Другу групу чине појмови којима се изражава однос подржавања или супротстављања одређеној групи (афроцентризам, андроцентризам, антропоцентризам, евроцентризам, хуманизам, оријентализам, феминизам итд.). Термин “изми” налази се, на пример, у наслову рада Ц. Николине “Англицизми, диалектизми, грубианизми, жаргонизми и оше -изми в столицнага разговорна реч и преса - оригиналнечене, стил, норма?”, *III-та национална конференција по проблемите на книжовно-разговорната реч, 19-20 мај 1994 г.*, ВТУ “Св. св. Кирил и Методиј”, В. Търново и у наслову рада Р. Филиповића “Can a Dictionary of -isms Be an Etymological Dictionary”, *LEXeter'83 PROCEEDINGS*, ed. by R.R.K.Hartmann, Niemeyer, Tübingen, 1984, 73-79.

(Менас 1997: 304; 308). Према М. Сурдучком “од форме коју добије позајмљеница у номинативу јединице зависиће њено целокупно даље понашање у морфолошком систему” при чему адаптација није “некакав сукцесивни процес у којем прво долази до адаптације наставком за врсту речи, па затим наставцима за род, број и падеж. Адаптација јесте јединствен акт који се одиграва у тренутку позајмљивања или пребацавања једне позајмљенице из језика даваоца у језик прималац” (Surdučki 1978: 276).

Р. Филиповић у теорију језика у контакту уводи теоријску иновацију и дистинкцију: *примарност* и *секундарност* у адаптацији (Filipović 1986: 60-64). Примарну адаптацију на морфолошком нивоу пролазе позајмљенице које се са моделом слажу по облику (исп. енглеске моделе *banjo, buffalo, bungalow, waterpolo, groggy, fer, bluff, dribble* и српске или хрватске реплике *bendžo, bufalo, bungalo, vaterpolo, grogi, fer, blefirati / blefovati / blefati, driblati*). Секундарна адаптација представља даљу адаптацију према морфолошком систему језика примаоца и то у правцу, на пример, промене у облику (*bungalov*) мењања именица по падежима (*bufalo > bufala*), извођења придева од основног облика (*film > filmski*), постизања перфективности глагола помоћу префикса (*blefirati > izblefirati*) итд. Према М. Сурдучком примарна адаптација доводи до појаве два типа позајмљеница: *правих* позајмљеница, у којима долази до произвољне адаптације неким наставком (нпр. нултим наставком), и *хибридних* позајмљеница, у којима долази до адаптације супституцијом наставка модела неким наставком реплике (Surdučki 1978: 276).

Према *првом принципу* морфолошке адаптације језици уопште или углавном уопште не утичу једни на друге у области морфологије (Филиповић 1986: 116). Хауген сматра да се свака позајмљеница морфолошки анализира по принципима језика примаоца и да се мора морфолошки адаптирати (Haugen, 1969: 396-399). Тако схваћен процес адаптације на морфолошкој равни води ка анализи морфолошких категорија појединих врста речи и до изучавања оних морфолошких категорија по којима се језик прималац и језик давалац разликују. У. Вајнрајх је формулисао *други принцип* морфолошке адаптације према коме је редак трансфер везаних морфема (Weinreich 1953: 31) што значи да се у неким европским језицима ипак могу наћи “primjeri transfera vezanih morfema, ali su to rjeperi slučajeви који се јављају под специјалним увјетима” (Filipović 1986: 116). За разлику од везаних морфема, слободне морфеме се могу преузимати без ограничења јер су део лексике која је отворен систем (Filipović 1986: 117). Према С. Томасон фонолошка и морфосинтаксичка правила се могу позајмљивати из једног језика у други. Механизми трансфера правила још увек нису довољно изучени (Thomason 2001; Ајдуковић 2004: 39).

Будући да се основни морфолошки облик позајмљенице састоји од слободне морфеме или комбинације слободне и везане морфеме, трансморфе-

ног облика позајмљенице (Filipović 1986: 118). Филиповић разликује три типа трансморфемизације англицизама: *нулту*, *компромисну* и *потпуну*.

Нулта трансморфемизација представља преузимање модела у језик прималац као слободне морфеме и нулте везане морфеме. Код таквих позајмљеница не долази до адаптације основног облика. Да би их морфолошки систем језика примаоца преузео без промене оне морају претходно да прођу адаптацију на фонолошком нивоу (исп. енгл. *bridge*, *cup*, *nylon* и срп. хр. *bridž*, *kap*, *najlon*) (Filipović 1986: 119). У оквиру нулте трансморфемизације јављају се иновације у дистрибуцији фонема (у срп., хрв. нпр. финално *-i*, *-u* или финалне консонантске групе). Према А. Менац (Menac 1998: 146) нулта трансморфемизација се проводи када се нпр. енглески модел састоји од слободне морфеме без суфикса, "te se u takvom obliku preuzima u ruski jezik kao primalac" (нпр. енгл. *cent* и рус. *цент*). Овој групи припадају и именице чији завршетак није типичан за језик прималац (нпр. енгл. *taboo* и рус. *табу*), као и мали број придева (*фер*, *грози*, *секси*) "koji se teško uklapaju u pridjevski sustav jer su zbog svoje nepromjenljivosti lišeni mogućnosti da izražavaju osnovna pridjevska značenja roda, broja i padeža" (Menac 1997: 310).

У току другог нивоа морфолошке супституције или *компромисне трансморфемизације* позајмљеница задржава суфикс (везани морфем) из језика даваоца који је трансфонемизиран, али који није у складу са морфолошким системом језика примаоца. Овај облик се може интегрисати даљом адаптацијом у систем језика примаоца (исп. енгл. *boxer*, *dribbler*, *farmer*, *sprinter* и срп., хрв. *bokser*, *dribler*, *farmer*, *sprinter*). Компромисну трансморфемизацију пролазе псеудоанглицизми типа *тенисер*, *аутостонер* (Filipović 1986: 122).

Потпуна трансморфемизација представља адаптацију везане морфеме језика даваоца која не одговара морфолошком систему језика примаоца везаном морфемом (суфиксом) исте функције и значења из инвентара језика примаоца (исп. енгл. *boxer* и срп., хрв. *bokser* и хрватско *boksač*; Filipović 1986: 123). Модел може да пређе директно у реплику без преласка прво у компромисну реплику (исп. енгл. *striker* - срп., хрв. *štrajkač*).

Општу теорију трансморфемизације реинтерпретирали смо и иновирали у монографији о русизмима у српскохрватским речницима (Ајдуковић 1997: 54-57). Главну измену Хауген-Филиповићеве теорије трансморфемизације представља везивање адаптације основног морфолошког облика појединих врста речи за трансморфемизацију, раздвајање трансморфемизације од трансдеривације, као и везивање адаптације граматичких категорија за трансморфологизацију. Дакле, контактолошка анализа основног морфолошког облика полази од анализе речи као скупа слободних (*део речи без наставка*) и везаних морфема (*наставка за облик*). У зависности од тога која од ове две морфеме подлеже адаптацији, разликујемо *нулту*,

нулта трансморфемизација (Мо) представља преношење морфемски

неадаптиране слободне и везане морфеме модела (исп. рус. *агитпроп*, *атаман*, *гимн*, *охотно*, *земство*, *лосось*, *строг*, *белобилетник*, *књижка*, *непоњатно*, *непосредственно* и срп. *агитпроп*, *атаман*, *гимн*, *охотно*, *земство*, *лосос*, *строг*, *бјелобилетник*, *књижка*, *непоњатно*, *непосредственно*).

Компромисна трансморфемизација представља спој морфемски неадаптиране слободне морфеме модела и везане морфеме језика примаоца (исп. рус. *получить*, *безмольный*, *бесславить*, *шашки*, *бирюза*, *подразумевать*, *предстоять*, *ободрить*, *предохранить*, *присмотр*, *снисходить* и срп. *получити*, *безмолвни*, *бесславити*, *шашке*, *бирјуз*, *подразумевати*, *предстојати*, *ободрити*, *предохранити*, *присмотра*, *снисходити*).

Слободна трансморфемизација представља спој морфемски измењене (адаптиране) слободне морфеме језика примаоца и везане морфеме језика даваоца или језика примаоца (исп. рус. *летучий*, *доблестный*, *венценосец*, *небрежный*, *уровень*, *корсак*, *коварный*, *ковёр*, *магарыч*, *непорядок*, *непорядочен* и срп. *летушти*, *доблестан*, *венценосац*, *небрежљив*, *уравањ*, *корзак*, *коваран*, *ковар*, *могорић*, *непоредак*, *непоредачан*).

У нашим последњим истраживањима увели смо две иновације у теорији: појаснили смо појам *слободна морфема* и редефинисали појам *примарна и секундарна адаптација* (Ајдуковић 2002: 157; Ајдуковић 2004: 171).

Према Е. Хаугену основни облик речи се може састојати од слободне морфеме и нулте везане морфеме, као и од слободне морфеме и везане морфеме (Haugen 1969: 389). Према Р. Филиповићу позајмљенице се интегришу у морфолошки систем језика примаоца после процеса трансфонемизације (Filipović 1986: 119) и то само наставака али не и основа. Тако нулту трансморфемизацију пролазе енглеске позајмљенице *bridž*, *kap*, *skaut* (*bridge*, *cup*, *scout*) јер се њихова адаптација проводи по формули: слободна морфема + нулта везана морфема. Дакле, основни облик модела се интегрише у морфолошки систем језика примаоца без икакве промене (Filipović 1986: 120). Питање квалитета слободне морфеме нигде се не поставља.

Према нашој теорији адаптације из 1997. године (Ајдуковић 1997: 55) нулту трансморфемизацију пролазе русизми са неадаптираном слободном морфемом и нултом везаном морфемом модела. Слободну пролазе русизми са морфемски измењеном (адаптираном) слободном морфемом језика примаоца и везаном морфемом или језика даваоца или језика примаоца. Како русизми прво пролазе кроз фонолошку адаптацију, поставља се питање на основу ког начина формирања фонолошког облика изма се одређује тип адаптације основног морфолошког облика и адаптираност односно неадаптираност слободних морфема: да ли на основу изговора или на основу ортографије или можда на основу комбинованог начина.

Узмемо ли гореспоменуте енглеске примере запазићемо да, уколико се

трансморфемизација одреди на основу изговора, англицизми *орици*, *кап* и *скаут* (иначе компромисне реплике) пролазе нулту трансморфемизацију и одговарају по облику именицама мушког рода на консонант. Међутим, уколико се трансморфемизација одреди на основу ортографије или неког комбинованог начина, тада се англицизми адаптирају у *bridž*, *kap*, *skaut* слободном трансморфемизацијом по формули: измењена (адаптирана) слободна морфема језика примаоца + везана морфема или језика даваоца или језика примаоца (у овом случају нулта везана морфема језика даваоца). Дакле, у дефиницију трансморфемизације уносимо начин формирања ортографије слободне и везане морфеме изма.

1. **Нулту трансморфемизацију (М0)** пролазе изми које се састоје од *слободне морфеме модела* (која може бити адаптирана према изговору и ортографији модела или према комбинацији изговора и ортографије) и *нулте везане морфеме модела или везане морфеме модела адаптиране према ортографији*.

Енглеске речи *bridge*, *cup*, *scout* адаптирају се у *bridž*, *kap*, *skaut* нултом трансморфемизацијом по формули: трансфонемизирана према изговору слободна морфема модела + нулта везана морфема модела. С друге стране, англицизми *боксер*, *дриблер* и *тренинг* (*boxer*, *dribbler*, *training*) адаптирају основни морфолошки облик по формули трансфонемизирана према изговору и ортографији слободна морфема модела + нулта везана морфема модела³. Дакле, сви наведени модели се интегришу у морфолошки систем српског и хрватског језика без промене.

Русизми *бурлак*, *баћушка*, *бедњак*, *благоустројство* адаптирају се нултом трансморфемизацијом. Русизам *бурлак* се трансморфемизира по формули: слободна морфема модела адаптирана према ортографији + нулта везана морфема модела; русизам *баћушка* се трансморфемизира по формули: слободна морфема модела адаптирана према изговору + везана морфема модела (-а); русизам *бедњак* адаптиран је по моделу: слободна морфема модела адаптирана према изговору и ортографији + нулта везана морфема модела; русизам *благоустројство* трансморфемизиран је по формули: слободна морфема модела адаптирана према ортографији + везана морфема модела (-о).

Процесом нулте трансморфемизације обухваћени су *pluralia* и *singula* *tantum* језика примаоца којима одговарају исти такви облици у језику даваоцу. Адаптација се проводи по формули *трансфонемизирана слободна морфема модела + нулта везана морфема модела* (срп. *черевички* према рус. *черевички*).

2. **Делимичну или компромисну трансморфемизацију (М1)** пролазе изми које се састоје од *слободне морфеме модела адаптиране према изговору, орто-*

Овај тип адаптације прошли су англицизми *џунгла* (*jungle-0*), *фарма* (*farm-0*) и *стјуардеса* (*stewardess-0*) по формули: енглеска слободна морфема адаптирана према изговору и ортографији (*стјуардеса*, *џунгла*) или према ортографији (*фарма*) + везана морфема -а.

Русизми *академически* (< рус. академический), *безумствовати* (< рус. безумствовать), *бирјуз* (< рус. бирюза), *бокови* (< рус. боковой), *востати* (< рус. востать), *датељни* (< рус. дательный) адаптирани су по формули: слободна морфема модела адаптирана или према изговору и ортографији (*востати*, *датељни*) или према ортографији (*академически*, *безумствовати*, *бирјуз*, *бокови*) + везана морфема језика примаоца (*академически* (-и), *безумствовати* (-ти), *бирјуз* (-0), *бокови* (-и), *востати* (-ти), *датељни* (-и)).

3. **Слободну трансморфемизацију (М2)** пролазе изми који се састоје од *адаптиране слободне морфеме модела и везане морфеме језика даваоца или језика примаоца*.

Хрватски англицизми *boksač* и *štrajkaš* добијени су по формули: адаптирана слободна морфема модела + хрватска нулта везана морфема. Овај тип трансморфемизације прошли су англицизми *prediblati*, *parlamentarac*, *supersoničan*, *utilitarizam*, *mapetovac*, *muzikholovski* итд. У свим овим примерима слободна морфема је адаптирана према систему српског језика, а везана морфема је у неким примерима нулта. Слободном трансморфемизацијом адаптирани су русизми *бдителан*, *белогардејац*, *бесиње*.

Према Р. Филиповићу примарне промене се јављају од момента трансфера модела у језик прималац све до интеграције, док се секундарне промене јављају на реплици од момента интеграције (Filipović 1986: 56). Као пример за примарну адаптацију на морфолошком нивоу Р. Филиповић наводи англицизме *bendžo*, *bufalo* (енгл. *banjo* и *buffalo*). Ова два примера пролазе секундарну адаптацију када су, на пример, у генитиву једине: *bendža* и *bufala*. У току секундарне адаптације глаголи помоћу префикса исказују перфективност: енгл. *bluff* > срп. хр. *izblefirati*, *odblefirati*, *zablefirati*. Придеви помоћу придевских форманата добијају сва обележја језика примаоца: енгл. *bar* > срп. хрв. *barski*; енгл. *club* > срп. хрв. *klupski*; енгл. *film* > срп. хр. *filmski* (Filipović 1986: 61-63).

У Филиповићеву теорију о примарној и секундарној адаптацији уносимо критеријум трансморфемизације.

Тако, основни облик српског русизма *Англија* (РСАНУ 118) пролази примарну (примарно-терцијарну) адаптацију јер се адаптира нултом трансморфемизацијом и задржава све морфолошке карактеристике руске именице *Англия* (женски род, наставак -а, номинатив једине). Придев *англијски* (РСАНУ 118), који може да буде преузет директно или изведен од основног облика, делимично се трансморфемизира и пролази секундарну (секундарно-терцијарну) адаптацију јер има све особине српских придева (род, број,

³ Код Р. Филиповића ови примери су адаптирани компромисном трансморфемизацијом.

падеж). Именица *Англичанин* (РСАНУ 118) пролази примарну адаптацију и нулту трансморфемизацију. Секундарну адаптацију на морфолошком нивоу пролазе следећи русизми: *ничтожан, ненавистан, подробан, простосрдчан, сујеверје*.

У српском језику примарно се адаптира онај глаголски русизам (и представља компромисну реплику) који пролази нулту трансморфемизацију (исп. рус. *произвести* и срп. *произвести*). Секундарно се адаптира русизам који пролази делимичну или слободну трансморфемизацију слободне морфеме односно чији је инфинитивни наставак слободно трансфонемизиран (исп. рус. *царствовати* и срп. *царствовати*).

ТРАНСМОРФОЛОГИЗАЦИЈА

Први пут се појам *трансморфологизација* спомиње у нашој монографији о русизмима у српским и хрватским речницима (Ајдуковић 1997: 57). Под *трансморфологизацијом* подразумевамо *адаптацију морфолошких категорија и врста речи русизама*.

Р. Филиповић интерпретира Хаугенов основни принцип на следећи начин: “Kad se pojedina riječ importira, ona prima nastavke koje zahtijeva jezik primalac da bi se osjećala kao riječ toga jezika i da bi izražavala kategoriju njegova sustava. <...> Kad se istražuje adaptacija pojedinih vrsta riječi, analiziraju se njihove morfološke kategorije, i to posebno one po kojima se jezik davalac razlikuje od jezika primaoca” (Filipović 1986: 117). Управо оваква интерпретација Хаугеновог основног принципа којим се регулише адаптација на морфолошком нивоу потврђује неопходност разликовања трансморфологизације од трансморфемизације. За разлику од трансморфемизације којом се утврђује степен адаптације основног морфолошког облика изма односно којом се регулише адаптација морфема, трансморфологизација полази од обличних особина заснованих на граматичким категоријама појединих врста речи. Другим речима трансморфологизацијом се утврђује примена закона морфологије језика примаоца на основни облик русизма.

Процеси трансморфемизације и трансморфологизације представљају јединствен систем адаптације на морфолошком нивоу којим су обухваћени формирање основног облика изма, усклађивање морфолошких категорија језика даваоца и језика примаоца, те интеграција русизма у систем променљивих или непроменљивих облика језика примаоца (Filipović 1986: 118). Тако адаптација женског рода именице *агитка* регулише се процесом трансморфологизације, док се адаптација њене слободне и везане морфеме регулише процесом трансморфемизације. Издвајање ова два процеса унутар јединственог система адаптације на морфолошком нивоу “проистиче из потребе самосталнијег прилаза адаптацији неких морфолошких карактеристика русизама” (Ајдуковић 1997: 57).

У зависности од степена поклапања морфолошких категорија и врста речи разликујемо *нулту* (ТМ0), *делимичну* (ТМ1) и *слободну* (ТМ2) трансморфологизацију.

1. **Нултом трансморфологизацијом именичког рода** адаптирају се русизми који имају исти род као и одговарајући модели укључујући и крајње гласове на које се завршавају (рус. *агитпрон*, срп. *агитпрон*; рус. *богоискатель* и срп. *богоискатељ*). **Делимичном трансморфологизацијом** рода адаптирају се русизми који се са моделом поклапају у роду, али не и у гласовима на које се завршавају (рус. *вождь* и срп. *вожд*). **Слободном трансморфологизацијом** именичког рода адаптирају се русизми који имају другачији род него модел (рус. *грипп*, *валенки* и срп. *грипа*, *ваљенка*).

2. **Нултом трансморфологизацијом именичког броја** обухваћени су русизми који се са моделом поклапају у броју (рус. *художник* и срп. *художник*). Код **делимичне трансморфологизације** именичког броја русизам у односу на модел има само један број, најчешће номинатив множине (рус. *дењги* и срп. *ђењги*). **Слободном трансморфологизацијом** броја адаптирају се русизми који се разликују од модела у категорији броја (рус. *домино*, срп. *домине*).

3. **Нултом трансморфологизацијом** обухваћени су придевски русизми неодређеног вида или кратки облици придевских русизама којима одговарају кратки облици руског придева. Српски русизам и руски модел слажу се у суфиксу којима се основе завршавају као и у нултом наставку (срп. *бешчислен*, *благочестив*). **Делимичном трансморфологизацијом** се дужи облик модела супституише одређеним или неодређеним видом односно дужим или кратким обликом русизма. Русизми оба вида преузимају идентичан суфикс дужег облика, док придевски наставак *-ий/-ий* изостављају (срп. *академически*, *безмолвни*, *зватељни*, *бронзов*). Русизми неодређеног вида (или кратки облици) се могу разликовати од кратког облика модела у суфиксу којим се завршавају основе, али не и у наставку који је у оба језика нулти (исп. рус. *безлюден*, *благовременен*, *трогателен*, *чувствителен* и срп. *безљудан*, *благовремен*, *трогателан*, *чувствителан*). **Слободном трансморфологизацијом** адаптирају се русизми одређеног вида (или дужи облици) којима одговарају руски кратки придеви, затим русизми неодређеног вида (или кратки облици) којима одговарају руски дужи придеви, (рус. *браноносан*; *беспартијан*).

4. **Нултом трансморфологизацијом глаголског вида** адаптирају се глаголски русизми који се са моделом слажу у виду (срп. *замарати*, *боготворити*, *большевизирати*). **Делимичном трансморфологизацијом глаголског вида** адаптирају се двовидски русизми којима одговарају руски модели свршеног или несвршеног вида, као и русизми свршеног или несвршеног вида којима одговарају двовидски модели и који теже да глаголски вид морфолошки означе (зато их сврставамо у компромисне реплике) (срп. *благода-*

риту, садржати) Слободном трансморфологизацијом глаголског вида адаптирају се глаголски русизми који се не подударају са моделом у погледу категорије вида (срп. *вооружати, предстојати*).

Трансморфологизација је појава адаптације именица, придева, глагола и других врста речи у језику примаоцу. Трансморфологизација обухвата и прелазак глаголских придева у придеве, (исп. рус. *настроенный, -строен* и срп. *настројен*), процес супстантивације (исп. рус. *беспризорный, -рен* и срп. *беспризоран*), затим образовање придева са значењем истицања особине у највећој мери помоћу сификса *-аји/-ајиш-* и *-ејиш-* по моделу руског простог суперлатива премда се у српском суперлатив гради помоћу префикса *нај-* (у српском) (исп. рус. *высочайший* и срп. *височајиш*) итд. Изам може имати само један модел и припадати само једној врсти речи.

Примарна адаптација наступа онда, када модел при преласку у изам не мења врсту речи, тј. руска именица даје именички русизам, руски глагол даје глаголски русизам итд. У секундарној адаптацији долази до промене врсте речи у језику примаоцу, нпр. руски глагол даје у језику примаоцу глаголски русизам, а затим се из њега развије именички русизам (исп. Fink 1994: 163).

На крају бисмо могли рећи да морфолошка адаптација може да зависи од старих тенденција у језику примаоцу (да ли се граматички род русизама одређује према његовим завршецима, или се чува граматички род језика даваоца), од непосредног, непрекидног утицаја латинског и грчког језика односно од утицаја језика просредника или језичких филтера (према терминологији А.В. Исаченка) и од старе или нове фонетске и семантичке аналогije у језику примаоцу (Nyomárkaу 1981: 217).

Литература

Ајдуковић 1997: Ајдуковић Ј. (1997) Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник, Фото Футура, Београд, 331.

Ајдуковић 2000: Ајдуковић Ј. (2000) Допринос српске контактологије последње деценије XX в. у проучавању русизама у јужнословенским језицима // Славистика, IV, Београд, 204–211.

Ајдуковић 2002: Ајдуковић Ј. (2002) Русизми у савременим јужнословенским и западнословенским књижевним језицима према квалификатору у лексикографским изворима, докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 851.

Ајдуковић 2004: Ајдуковић Ј. (2004) Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама, Фото футура, Београд, 364.

Андрић 1996: Андрић Е. (1996) Посредне и непосредне позајмљенице у говору новосадских Мађара // О лексичким позајмљеницама, Зборник реферата, Суботица – Београд, 397-403.

зије // О лексичким позајмљеницама, Суботица – Београд, 27-51.

Бугарски 1996: Бугарски Р. (1996) Стране речи данас: појам, употреба, ставови // О лексичким позајмљеницама, Суботица – Београд, 17-25.

Васић 1996: Васић В. (1996) Речи страног порекла у речнику српскохрватског књижевног језика // О лексичким позајмљеницама, Суботица – Београд, 89-95.

Дабић 1984: Дабић Б. (1984) Русизми и славјанизми у лексици Луче Микрокозме // Лексикографија и лексикологија, Зборник радова, Нови Сад – Београд, 47-52.

Ивић 1998: Ивић П. (1998) Преглед историје српског језика, целокупна дела. Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад.

Јовановић 1987: Јовановић Г. (1987) Славенизми у Вуковој преписци // Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 177-181.

Клајн 2000: Клајн И. (2000) Лингвистичке студије. Партенон, Београд.

Косановић 2001: Косановић М.М. (2001) Славистичка лингвистичка поређења. Универзитет Црне Горе, Подгорица.

Лалић 1997: Лалић Р. (1997) Руски елементи у Његошевем језику // Славистички зборник, VII-VIII, Београд – Никшић, 85-90.

Матијашевић 1996: Матијашевић Ј. (1996) Осврт на русизме послератних година // Научни састанак слависта у Вукове дане, XXV/2, Београд, 367-376.

Милановић 1999: Милановић А. (1999) Однос према лексици страног порекла у новинама Стефана Новаковића Славенно-сербскія ведомости (1792-1793) // Српски језик, IV, 1-2, Београд.

Нерознак, Панькин 1999: Нерознак В.П., Панькин В.М. (1999) Лингвистическа контактология и языковые конфликты // Проблемы лингвистической контактологии. М., 10-23.

Панькин, Филиппов 1998: Панькин В.М., Филиппов А.В. (1998) Материалы для словаря терминов контактологии. Языки в контактах, Московский государственный лингвистический университет. М., 115.

Поповић 1997: Поповић М. (1997) О неким новијим случајевима полисемијског семантичког позајмљивања // Српски језик, I-II, Београд, 347-353.

РСАНУ: Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик, Београд, 1959-2001.

Станковић 1996: Станковић Б. (1996) О положају црквенословенизама и русизама у српском књижевном језику // Научни састанак слависта у Вукове дане, XXV/2, Београд, 377-384.

СТИЈОВИЋ 1992: Стијовић С. (1992) Славенизми у Његошевим песничким делима. Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад.

Стојановић 1988: Стојановић А. (1988) Адаптација руских топонима у савременом српскохрватском језику // Славистички зборник, III, Београд, 51-60.

Терзић 1999: Терзић Б. (1999). Руско-српске језичке паралеле. Славистичко друштво Србије, Београд.

Filipović 1979: Filipović R. (1979) Transfonemizacija – najčešći oblik supstitucije na morfološkom nivou // *Filologija*, IX, Zagreb, 177-183.

Filipović 1986: Filipović R. (1986) Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičkih dodira, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb.

Filipović 1990: Filipović R. (1990) Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb.

Filipović 1995: Filipović R., Menac A. (1995) Transmorfemizacija u Rječniku anglicizama u ruskom jeziku: teorija i primjena // *Filologija*, 24-25, Zagreb, 101-119.

Filipović 1999: Filipović R., Dabo-Denegri L.J., Dragičević D., Menac A., Nikolić-Hoyt A., Sočanac L., Žagar-Szentesi O. (1999) Transmorfemizacija modela šest europskih jezika u hrvatskom // *Filologija*, 15-54, HAZU, Zagreb.

Fink 1994: Fink Ž. (1994) Nekoliko primjera sekundarne adaptacije anglicizama u ruskom jeziku // *Primijenjena lingvistika danas*, Zagreb, 126-132.

Haugen 1969: Haugen E. (1969) *The Norwegian Language in America*, Indiana University Press. XXIV, 1-699.

Menac 1997: Menac A. (1997) Morfološka adaptacija anglicizama u hrvatskom i ruskom jeziku // *Prvi hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova*, I, Zagreb, 303-312.

Menac 1998: Menac A. (1998) Engleske riječi i izrazi u djelima Vladimira Majakovskog i Iljfa i Petrova // *Radovi zavoda za slavensku filologiju*, 32, Zagreb, 137-153.

Nelde 1983: Nelde P.H. (1983) Plaidoyer pour une linguistique des langues en contact // *Gegenwartige Tendenzen der Kontaktlinguistik*, Bonn, I, 3-12.

Nyomárkay 1981: Nyomárkay I. (1981) Стране речи у српскохрватском језику // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, VII, Београд, 213-219.

Surdučki 1978: Surdučki M. (1978) *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu*. Matica srpska, Novi Sad.

Thomason 2001: Thomason S.G. (2001) *Language Contact: An Introduction*. Edinburgh University Press, Georgetown University Press.

Weinreich 1953: Weinreich U. (1953) *Languages in Contact: Findings and Problems*. Linguistic Circle of New York XII, 148.